

DIJALOG ILI MONOLOG?

Netko je rekao, da je jedna od osnovnih razlika na intelektualnom području između nas i prošlih vjekova u tome, što je nekada čovjek imao problema, dok je danas sam on postao problem. Toj konstataciji ipak treba dodati, da ona izražava činjenicu historijski uvjetovanog transponiranja i usredotočenja pažnje s objektivnog na subjektivni svijet, ne negirajući pri tome, da je čovjek bio i ostao centralni misterij ljudske povijesti. Postoje epohe, kada se fundamentalno pitanje o čovjeku uklapa i donekle objektivira u razrađene sveobuhvatne sisteme, u misaone sinteze o totalitetu bitka ili minuciozno isczelirane teološke sustave, stvarajući dojam nepomućene površine i mirne, monolitne fasade Ordinis Universalis. Nailaze zatim periode egzistencijalnih kataklizama, koje prisiljavaju čovjeka da skrene svoj pogled od pojma o čovjeku na samog čovjeka, od ideje na tjeskobnu činjenicu inkarnacije. Tada intelektualni problemi, do jučer područja misaone arhitektonike i pojmovne akrobacije pojedinih »škola«, poprimaju svoj praiskonski, jezivi oblik životnog misterija.

Jedan od tih perioda krisisa i radikalnog preispitivanja jest nesumnjivo i ovaj, u kojemu danas živimo. Od svih banalnosti i novinskih krikalica, koje poput lažnog novca danas cirkuliraju i tvore arsenal šablona koje ušteđuju naporan posao vlastitog razmišljanja, izreka, da se nalazimo u periodu porođajnih boli novih dubinskih intuicija o čovjeku i njegovoj naravi, po našem mišljenju je istinita.

U okviru Katoličke crkve, na Koncilu i postkoncilskim produbljivanjima, u kontaktima, koje na službenom ili neslužbenom nivou uspostavljaju teistički i marksistički intelektualci, centralni misterij čovjeka postavlja se radikalnije, uvida se potreba uzajamnog stimuliranja i zajedničkog poniranja. Toliko se radikalizira pitanje o čovjeku i njegovu pozivu za humanizaciju ljudskih odnosa na ovom malom svemirskom brodu, da se nužno postavlja slijedeće pitanje: budući da je budućnost svijeta i čovjeka na ovoj planeti nezamišljiva bez uzajamne kooperacije i solidarnosti onih, koji dostojanstvo ljudske ličnosti izvode iz vjere u posinaštvo Božje, iz suradnje besmrtno ljudske ličnosti na Božjem djelu stvaranja i preobražaja svemira, i onih, koji to dostojanstvo vide u veleb-

noj epopeji Prometeja, gordog i poniznog, vođenog vizijom zemaljske nade u pravdu i čovječnost; budući da je i teistički i zemaljski humanizam u svojim najdosljednijim predstavnicima urodio divnim plodovima ljubavi i žrtve, zar je moguće od strane nas kršćana i dalje uporno zatvarati oči pred ovim misterioznim putovima realizacije Božje promisli? Koliko dugo možemo još čiste savjesti govoriti, pomalo samodopadno, da sve ono, što su »oni« plemenitog i uzvišeno-nesebičnog realizirali, biva »usprkos« njihovu idejnom stavu te je posljedica njihove »životne nedosljednosti« s obzirom na teoretske postavke? Nije li već vrijeme, da prijedemo od anateme ili, još gore, sitničave zavisti, na otvorenost dijaloga u ljubavi i poštovanju?

Međutim, praktično zblizavanje bez prethodnog, ili naknadnog, teoretskog preispitivanja značilo bi negiranje presudne važnosti idejnih stavova na formiranje kako kršćanskog tako i ateističkog pogleda na svijet. I upravo ovdje, na području shvaćanja čovjeka, nameće se imperativ preispitivanja i dopunjavanja dosadašnjih stavova kako jedne tako i druge idejne orijentacije. Ovaj članak ima za svrhu da se uglavnom osvrne samo na izvjesne ishodišne tačke produbljanja ove tematike kod kršćana. Što se tiče marksističkih intelektualaca, sudjelujemo u zadnje vrijeme mnogim ozbiljnim i kreativnim naporima da se humanizam marksističke misli oslobodi svih ukrućenih dogmatskih priraslina, da revolucionarnost tih koncepcija, ostavši i dalje dosljedna ateističkim načelima, ponovo zasja izazovom radikalne kritike postojećeg i da se u imperativu apsolutne budućnosti prilično zblizi, ne poistovećujući se, s dominantnom notom kršćanstva koja glasi: *transcendiranje historijski konkretnog i datog bez iznevjerenja stvarnosti.*

Bit čovjeka, po Marksovu shvaćanju, sastoji se u njegovoj sposobnosti autokreacije posredstvom rada. Ovaj vječni dinamizam, podržavan dijalektikom odnosa između čovjeka i prirode, osuđuje svaku koncepciju čovjeka kao pukog izvršioca unaprijed određenih i detaljno zacrtanih planova Stvoritelja. Marksistička konkluzija je jasna: *u ime humanizacije čovjeka treba osuditi religioznu alijenaciju, koja sprečava humanizirajuću ulogu čovjekove kreativnosti.* Ovdje se pruža vrlo širok teren za ispravljanje pogrešnih mišljenja. Afirmacija čovjekove kreativnosti na planu kooperacije u stvaranju i preoblikovanju svemira, ideja, koja u novije vrijeme sve više uzima maha formulacijom teza tzv. teologije rada, može mnogo doprinijeti uklanjanju nerazumijevanja u vezi s ovim pitanjem. Iako je nedvojbeno, da je konstantinovsko-konzervativni duh u krilu povijesnog kršćanstva ponekada zasjenio ili čak prividno potpuno ugušio apokaliptičko-proročki glas, to su pitanja ljudske dosljednosti s obzirom na Put, koji je i odviše radikalna, da bi mogao biti neizdan. Ne smijemo dozvoliti, da se najdosljedniji izazov ikada upućen vremenu pretvori u tradiciju. Ipak, apokaliptičko-proročki glas u Crkvi i danas je budan, kada je već prije Koncila jedan od najeminentnijih učenjaka današnjice mogao napisati: »Mi se kršćani često tješimo mišlju, da je razlog, zbog kojega mnogi ljudi ostaju daleko od vjere, taj, što je ideal, koji im se propovijeda, odviše savršen i težak za njih. To je iluzija. Ple-

menita poteškoća uvijek je fascinirala duše. O tome, u naše dane, svjedoče mnogi komunistički mučenici... Pa ipak, ponajbolji od onih nevjernih, koje ja poznajem, imali bi dojam, da su pali ispod moralnog ideala (*déchoir de leur idéal moral*), ako bi konvertirali.¹ Kao dokaz ovog kritičkog uočavanja razlike između forme i sadržaja, poruke i ostvarenja u krilu povijesnog kršćanstva, neka nam posluži slijedeći citat jednog od konvertita Katoličke crkve u Engleskoj, Herberta Butterfielda, eminentna profesora suvremene povijesti na univerzitetu u Cambridgeu. U predavanjima, koja je održao preko radija, i kojima je izazvao dosta prašine među intelektualcima u Engleskoj i preko Atlantika, rekao je i slijedeće: »Premda smatram, da je religiozna interpretacija drame ljudskog života jedino održiva, ipak ne mogu osobno prihvatiti one oblike, koje nazivam eklezijastičkom interpretacijom, a koji se često ističu zbog polemičkih razloga. Opažam, da predstavnicima onoga, što nazivam eklezijastičkom interpretacijom povijesti, ponekad govore o toleranciji, političkoj slobodi, demokratskim formama vlasti i o uspostavljanju društvene pravde na način, kao da bi sve te ideje bile posljedica djelovanja kršćanstva na društvo, pa čak kao da bi se zasluga za sve to morala pripisati samim crkvama... Istinska pobjeda tolerantnosti u Evropi, na primjer, izgleda mi radije posljedica pojačanog utjecaja sekularnih snaga i ideja. Crkve su se odricale progona — ili se mirile s idejom da ih se moraju odreći — u razmjeru s gubitkom utjecaja crkvenih ličnosti na državnu vlast, ili s razloga, što su te ličnosti izgubile snagu da se vladaju prema svojim nahođenjima... Sve ovo ne može nikako biti argument protiv samog kršćanstva, već ozbiljan komentar na ljudsku prirodu, pa makar se ona pojavljivala u eklezijastičkoj odori.«² Slijede primjeri izvojevane građanske slobode u Engleskoj i Zapadnoj Evropi uz opoziciju službene Crkve. Knjiga, odnosno predavanja završavaju toynbeejevskom notom optimizma u kooperaciju ljudske naravi i povijesno objavljene Milosti. Zaista, doba svjedočanstva nije izumrlo.

U idejno-egzistencijalnom produblivanju misterija čovjeka otvara nam se nova aleja. Dok je protestantsko kršćanstvo često naglašavalo korumpiranost ljudske prirode bez tragične uzvišenosti, katoličko je naučavanje zapostavljalo aspekt paradoksalnosti i misterioznosti vjerskih misterija. Naglašavanjem vjerske istine o univerzalnom otkupljenju i providencijalnoj namjeni svakog detalja čovječjeg života često smo gubili iz vida činjenicu bezrazložnog trpljenja, neproporcionalno teškog križa, mješovitih nakana čina, paradoksalnosti dobrog ishoda zlog djela i obrnuto, dobre nakane, koja rađa situacijom očaja. Govoreći o misteriju, zaboravili bismo naglasiti njegovu misterioznost i prividnu paradoksalnost putova Božjih. Neteistička je misao, s druge strane, često griješila plitkim optimizmom i dubokim nepoznavanjem tragičnog smisla zemaljskog života: smisla, da nepravda nije samo ekonomski ili socijalno uslovljena već je izraz pravadne priče čovjekove nečovječnosti prema čovjeku. U svojim blažim oblicima, gdje očaj i pesimizam nisu bili već sami po

¹ Teilhard de Chardin, *Christologie et évolution*, prema citatu Garaudyja (»De l'Anathème au Dialogue«)

² H. Butterfield, *Christianity and History* (Fontana ed.), str. 172

sebi društveno kažnjivi, ateistička je misao u izvjesnim varijantama uz površni optimizam uporedo gajila i duboki pesimizam i nepovjerenje u ljudsku osobu: proglašavala je pojedinca prevrtljivim, nepouzdanim i vrijednim nepovjerenja i tek u kolektivu sposobnim da se indoktrinira i po želji usmjeri. Ipak, »ne bi postojao paradoks bez uzvišenosti i snage ljudskog duha, koji ostaje misterij kako na znanstvenom tako i na religioznom polju. Reci, da je čovjek plod evolucije, prirodne selekcije, i opet nije jasno zašto je priroda proizvela ili izabrala biće sposobno da se tako biološki neprirодно vlada i da samo sebe kažnjava, uništava ili da postaje mučenik. Reci, da je čovjek stvoren od Boga, i opet nije jasno, kako tako dobar, svemoguć i sveznajući Bog stvara tako neposlušnog čovjeka, koji je izvor jada i boli samom sebi, svome bližnjemu i — prema najvišem auktoritetu objave — čak i svome Stvoritelju. Ili zaboravi enigmu njegova početka i uzmi ga onako kako ti u zemaljskoj dimenziji izgleda: jedina životinja, koja posjeduje moć svjesnog izbora, sposobna zaleta prema istini, ljepoti, dobroti i svetosti i istim tim darom sklona zlu i zabludi, gluposti i brutalnosti, kojih ne poznaje životinjski svijet; jedina životinja, koja može reći, da je ona mjera svih stvari, dok je s druge strane podložna kao plijen svim stvarima; vječni misterij samoj sebi. Jedina životinja svjesna da mora umrijeti. Možeš reći, da je čovječiji heroizam tek zvižduk u tami; ipak činjenica ostaje, da on zviždi, a ponekad i nadvlada time svoju stravu tame.«³

Ukazujući na misterij i paradoks u samom čovjeku, ne treba da se bojimo da izbijamo Svevišnjem apologetske argumente iz ruku; jer ruke čovjeka su u rukama Svevišnjega i svako je strančarstvo apsurdno pred totalitetom smisla. Eshatološka punina, koja kruni i osmišljava sukcesiju povijesnih epoha, uzdiže istovremeno i oplemenjuje dragocjene napore zemaljskog humanizma te je spojiva s najuzvišenijim plodom i najdubljim smislom naše zemaljske čovječnosti, smislom sjetne tragičnosti, koji je antipod kako cinizma i očaja, tako i infantilne nezrelosti i neproblematičnosti. Ova spasonosna doza ironije s obzirom na nas same i naša djela, koja ipak ne oduzima elan za zreli i promišljeni rad oko napretka, integralni je dio dostojanstva ljudske ličnosti i sprečava da ona ne postane instrumentom bilo koje ideologije i otuđenja apstrakcije. Premda je nama kršćanima Kristovo uskrsnuće polog grandioznih vizija, ne smijemo zaboraviti, da tjeskoba Krista na križu uzdiže i posvećuje sve one najuzvišenije momente ljudskog humanizma, kada čovjek, kome smrt, patnja i očaj zatvaraju svaku daljnju viziju, dostojanstveno ustraje u svom zadatku bez nade u zagrobni život, manifestirajući veličinu duha usred misterioznog svemira, koji ga udara maljem po čelu. »Može se čak dogoditi, da je s obzirom na ovakav stav kršćanin u velikom povijesnom zaostatku i da bi se morao potruditi ne samo da sasluša nego i da se nauči od nevjernika, ne napuštajući pri tom svoju vjeru, kako ova metafizička osamljenost ponekad izoštrava smisao za skorbu, zemaljsku pravdu.«⁴

³ Herbert Muller, *The Spirit of Tragedy*, str. 18

⁴ E. Mounier, *Oeuvres*, éd. du Seuil, Paris, 1962

Danas, kad se tako mnogo govori i piše o dijalogu, treba da razgovaramo s pozicija radikalne istovetnosti tjeskoba i problema koji nas muče, bez obzira, da li se nazivamo vjernicima ili ne. Imamo mnogo toga zajedničkog: osjećaj potrebe radikalnih promjena na socijalno-ekonomskom planu, transcendiranje konkretne datosti povijesne epohe i imperativ apsolutne budućnosti. »Kršćani ili marksisti, mi neosporno prizivljavamo potrebu iste beskonačnosti, samo što je za vas ona već prisutnost, a za nas odsutnost«, tako završava svoju nedavno objavljenu knjigu »De l'Anathème au Dialogue (Un Marxiste tire les conclusions du Concile«) poznati francuski komunist Roger Garaudy. Suočeni s tragizmom ljudske osobe u njenoj niskosti i uzvišenosti, ne smijemo shvaćati naše kršćanstvo kao distinkciju i separiranost, već kao poslanje. »Smatramo, da bi bilo krivo, a u svakom slučaju nerazborito, tvrditi, da ljudsko dostojanstvo može biti afirmirano jedino od onih, koji pod bilo kakvim konfesionalnim modalitetom izričito priznaju Boga kao oca svih ljudi, te da bi, navodno, ovo dostojanstvo proizlazilo iz prihvaćanja pojma imago Dei.«⁵ Svugdje tamo, gdje čovjek doživljava tragično i bolno misterij ljudske sudbine i svega onoga, što čini kratki čovječji život riskantnim, dragocjenim i tragično-uzvišenim, afirmira on time osnovno i neotuđivo dostojanstvo svoje osobe.

Upravo u ovo vrijeme pada sedamnaesta godišnjica smrti jednog čovjeka, čiji se život sastojao od svjedočanstva ljubavi i mukotrpnog krčenja putova za šire idejne vidike. Najadekvatniji tribut njegovoj misli sastoji se u aktuelnosti njegovih riječi, kojima završavamo ovo razmišljanje:

»Prisustvujemo smrti zapadnog, feudalnog i buržujskog, kršćanstva. Potrebna nam je hrabrost, ne samo da gledamo nego da to i želimo. Nastaje novi humanizam, nova civilizacija planetarnih dimenzija. Po prvi put u povijesti svi ljudi, svih nacija, svih rasa, svih kultura i svih vjervovanja, osjećaju se pozvanima. Imperativ zajedničke usmjerenosti, koji predstavlja osnovnu dimenziju vjere kršćanina, nameće mu dužnost da surađuje, bez straha, ali i bez arogantnosti, na ovom preoblikovanju čovječanstva.«⁶

E. Marinković

⁵ G. Marcel, *La Dignité Humaine*, str. 174

⁶ E. Mounier, *Peu la Chrétienté*, éd. du Seuil, 1950